

Prezentace portrétních miniatur – historie a současnost¹

Olga Trmalová

Presentation of Portrait Miniatures – History and Present

This article examines the phenomenon of portrait miniatures, focusing on the distinctive painting techniques that underpin their inherent fragility and the most common types of damage observed. It further traces the historical evolution of their display, from early presentation methods to current exhibition practices within heritage sites and museum institutions. Particular attention is given to the role of the Tansey Miniatures Foundation in Celle, whose sustained efforts in the promotion, research, and long-term presentation of portrait miniatures represent a significant contribution to the field.

Keywords: *portrait miniatures, museum presentation, painting techniques, art presentation*

Portrétní miniatura patří do kategorie přenosných malovaných portrétů a představuje v ní specifickou skupinu děl nejmenších formátů. V literatuře se často malovaná miniatura definuje jako vše, co se vejde do lidské dlaně či co příliš nepřesáhne její rozměr. Toto tvrzení není zcela přesné, neboť dalším důležitým hlediskem pro zařazení obrázku mezi miniatury je jeho drobnomalebné, minuciózní provedení a specifická malířská technologie.²

Miniaturní portrétní malířství se rozvíjelo nerovnoměrně ve všech významnějších kulturních centrech Evropy od 15. století, kdy se zrodilo ve středověkých iluminacích knižní malby, až do poloviny 19. století, kdy bylo potlačeno vynálezem fotografie. Pro evropský vývoj miniatury měly základní význam tři země: Anglie, která se stala kolébkou a nejsoustavnějším pěstitelem tohoto portrétního žánru,³ Francie, která s anglickou tvorbou vyrovnala krok a obohatila obor o podobizny malované emailovou technikou.⁴ Trojici uzavírá Vídeň, která silně přijímala cizí podněty, lákala evropské malíře a navíc hrála úlohu politického středu Evropy po Napoleonově porážce.⁵

Techniky malby miniatur byly různorodé a závisely jak na době vzniku díla, tak na volbě malířské podložky,

kteřá ovlivňovala výběr použitých barev (obr. 1).⁶

Nejstarší technika vycházela z knižní malby, jednalo se o malbu vodou rozpustnými barvami na pergamenu. Ta je používána až do 18. století, kdy je vystřídána malbou akvarelovými a kvašovými barvami na tenkých slonovinových destičkách. Právě tato technologie se stala pro miniaturní malbu typickou. Souběžně byly miniatury tvořeny i smaltovou technikou na kovových podložkách, později byly malovány a vypalovány na destičkách z porcelánu. Mezi miniatury bývají považovány někdy i velmi drobné portréty provedené klasickou malířskou technikou, typickou pro závěsné obrazy. Součástí každé miniatury byla i její adjustace, která s malbou tvořila nerozlučný celek (obr. 2).

Použitá technologie má vliv na pozdější degradaci miniatur.⁷ Ta se projevuje na podložkách, samotné barevné vrstvě i adjustaci. Mezi nečastější poškození patří blednutí barevné vrstvy provedené akvarelovými a kvašovými barvami. Určitý stupeň vyblednutí barev se objevuje u každé miniatury, byla-li za dobu své existence vystavena na denním světle.

Přílišná vlhkost má za následek rozpouštění vodou rozpustné barvy, aktivuje také vznik plísní v pojítku, které tvoří arabská

1 Práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024-2028/8.II.a, 00023272).

2 SRŠEŇ, Lubomír a TRMALOVÁ, Olga. *Malované portrétní miniatury*. Praha: Národní muzeum, 2005, s. 7.

3 HOLEŠOVSKÝ, Karel. *Portrétní miniatura, Historie, sběratelství a znalectví*. Praha: Mladá fronta, 1976, s. 9.

4 SRŠEŇ, Lubomír a TRMALOVÁ, Olga. *Op. cit.*, s. 10.

5 *Ibidem*, s. 12.

6 *Ibidem*, s. 15.

7 OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila a TRMALOVÁ, Olga. *Portrétní miniatury ve sbírkách Národního památkového ústavu územní památkové správy v Českých Budějovicích*. České Budějovice, 2022, s. 40–50.

akad. mal. Olga Trmalová
Národní muzeum
olga.trmalova@nm.cz

Obr. 1. Malířka miniatur, miniatura na slonovině, soukromá sbírka.

Obr. 2. Miniatura neznámé šlechtičny v modro šedém oděvu, okruh Heinricha Friedricha Fügera, Národní muzeum v Praze. Slonovinová destička s malbou je vložena do původního oválného dvoudílného zlatého medailonu s pantem. Pravou vnitřní stranu otevřeného medailonu tvoří potah z fialového sametu s připevněným zlatým monogramem. Miniatura i adjustace jsou součástí jednoho svěbytného uměleckého celku.

guma. Papírové vrstvy uvnitř rámečků miniatur byly lepeny kličem, ten se působením vlhkosti rozpouští, a tak ohrožuje destičku s malbou (obr. 3, 4, 5a, 5b, 6).⁸

Způsobu degradace miniaturních portrétů může být celá řada, ale výše uvedená poškození patří mezi ta nejvíce frekvencovaná. Jsou také nejdůležitější z hlediska prezentace miniatur. Pro deponování a prezentaci těchto drobných křehkých děl je proto nutné dodržet následující klimatické podmínky.

Intenzita osvětlení by neměla přesáhnout 50 luxů a nejdelší doba vystavení jsou tři měsíce. Poškození světlem je kumulativní, a proto není vhodné prezentovat dílo na dalších výstavách v následném krátkém časovém období, odstup má činit alespoň tři roky. Klima má být stabilní, teplota mezi 13–20 °C, relativní vlhkost pak okolo 45–50 %. Zejména poslední údaj je kompromisem, samotná miniatura je složena z více materiálů, které mají rozdílné klimatické požadavky (obr. 7).⁹

Kromě klimatických podmínek je nutné zajistit bezpečnost vystavených předmětů. Miniatury se proto nejčastěji vystavují v různých typech prosklených vitrín. V tomto typu prezentace je však nutné myslet na dobré nastavení osvětlení, a to nejen z hlediska jeho intenzity, ale i výskytu možných rušivých odlesků, které může způsobit jak sklo vitríny, tak krycí sklíčka rámečků u jednotlivých vystavených miniatur ve vitríně. Nutné je také

počítat s tím, že tyto drobné předměty budou prohlíženy zblízka.

Prezentaci miniatur můžeme rozdělit časově, tedy na prezentace historické a současné. Historické prezentace se soustředily na estetickou a intimní roli miniatury. Byly součástí interiérů vyšších společenských vrstev. Zde plnily jak funkci estetickou a reprezentativní, zejména při prezentaci v salónech a dalších veřejných prostorách, tak zejména funkci intimní, kde zdobily toaletní stolky, psací stoly a křbové římasy a připomínali jejich majiteli jeho nejbližší. Na světelné a klimatické podmínky nebyl brán zřetel. Proto se velké množství portrétních miniatur vyskytuje s vyblednutou barevnou vrstvou. Často se jedná o poškození vzniklá již v době jejich původního používání.

Styl historických prezentací můžeme dodnes vidět na památkových objektech, kde jsou součástí dobových interiérů. Zde je nejdůležitější zamezit poškození nebo krádežím, které hrozí ze strany problematických návštěvníků. Světelné podmínky lze upravit zatemněním místností pomocí okenních závěsů, umístování miniatur do méně osvětlených prostor nebo alespoň do méně světelně exponovaných částí místností. V případě vystavení v historických vitrínách lze uvažovat i o podložení skel vitríny neviditelnou UV fólií (obr. 8).

Čistě rodinné intimní prostředí miniatury opouští postupně na konci 18. století. Prvním sběratelem v našem slova smyslu se stal Angličan Horace Walpole v druhé

⁸ Ibidem, s. 74–85.

⁹ Ibidem, s. 88–93.

polovině 18. století. Odtud se tato móda šířila na kontinent, kde ovlivnila zejména Francii a Holandsko, posléze i německy mluvící země. Až ve druhé polovině 19. století se dostává portrétní miniatury nejen sběratelské, ale i teoretické pozornosti. V té době se v předních evropských muzeích formují sbírky portrétních miniatur a mnohé exempláře jsou vystavovány na různých jubilejních výstavách. V širokou známost uvedly miniatury první velké výstavy pořádané v prvních desetiletích 20. století ve všech větších městech Evropy. Několik výstav se pořádalo v té době i v českých zemích, v Praze, Brně, Opavě a Liberci.¹⁰ Z těchto výstav

se dochovaly zajímavé katalogy, bohužel záznamy, které by se věnovaly samotné expozici v nich chybí. Lze předpokládat, že zmiňované výstavy prezentovaly miniatury podobně jako dobové stálé expozice ve dřevěných prosklených vitrínách (obr. 9).

Ukázkové příklady vývoje prezentování miniatur v stálých muzeálních expozicích najdeme v Cleveland Museum v Ohio. V publikaci věnované sbírce portrétních miniatur vidíme fotografie z expozic z roku 1922, 1951 a 1993. Nejstarší z nich prezentuje miniatury v rozlehlé místnosti osvětlené přímým denním světlem. Miniatury jsou ve svislých vitrínách

Obr. 3. Detail miniatury s vyblednutou akvarelovou malbou. Miniatura mladého muže od Carla Gottloba Schmeidlera, soukromá sbírka. Vyblednutí barevné vrstvy se projeví zejména absencí červených tónů, pleť portrétovaného získá nepřirozenou studenou tonalitu.

Obr. 4. Portrét Carla Gertlidgeka od Patricia Kittnera, Národní muzeum v Praze. Tmavší pásy miniatury představují původní barevnost pozadí. Barevná vrstva zde byla ochráněna před účinky světla pod hrnou rámečku.

Obr. 5a, 5b. Vlevo miniatura napadená plísní. Portrét Marie Terezie hraběnky Wallis, SZ Jaroměřice nad Rokytnou. Vpravo miniatura bez ochranného skla, poničená vyblednutím, promytím a defekty slonovinové podložky. Portrét neznámé dámy, soukromá sbírka.

10 HOLEŠOVSKÝ, Karel. Portrétní miniatura, Historie, sběratelství a znaleství. Praha: Mladá fronta, 1976, s. 143.

Obr. 6. Detail rozpité akvarelové barvy. Miniatura dámy s červeným šálem, soukromá sbírka.

zavěšených na stěně. Sklo vitrín je zasazeno ve tmavých dřevěných rámech. V místnosti s miniaturami jsou i další umělecké předměty, zejména plastiky. Presentace z padesátých let ukazuje již miniatury ve strohých pultových vitrínách, které jsou rozmístěny uprostřed místnosti. Na stěnách doplňují vystavené miniatury drobné akvarelové portréty. Silně osvětlena je celá místnost, chybí konkrétní osvětlení jednotlivých artefaktů nebo vitrín.

Obr. 7. Měření intenzity světla pomocí luxmetru. Foto: autorka.

Nejnovější expozice má charakter potměného menšího kabinetu. Osvětleny jsou přímo vitríny s miniaturami. Vitríny jsou svislé minimalistické, zavěšené na stěnách nebo stojí v prostoru na úzkých kovových nožičkách. Uvnitř vitrín jsou šikmé plochy, které udržují vystavené miniatury v nejlepší úhlu pro prohlídku divákem.¹¹

V současnosti se pořádá, zejména v zahraničí, řada krátkodobých výstav. Ty kladou méně náročné podmínky pro prezentaci miniatur než expozice stálé, neboť představují menší zatížení expozitů ohledně poškození světlem. Přesto je vystavení limitováno třemi měsíci a intenzitou osvětlení do 50 luxů, v případě delší doby trvání počítá koncepce výstavy s tím, že mohou být po třech měsících vystavovaná díla vyměněna za jiná (obr. 10).

Vzhledem k neshodnosti zajistit vystaveným miniaturám adekvátní podmínky po delší dobu jejich prezentace, nevystavuje je žádné muzeum, vlastníci jejich sbírku, v dlouhodobé expozici. Nalezneme je především ve vyhlášených velkých

Obr. 8. Vystavení miniatur v dobovém interiéru. Foto: Státní zámek Buchlovice.

¹¹ KORKOW, Cory. *British portrait miniatures*. London: The Cleveland Museum of Art, 2013, s. 12, 23, 24.

muzeích, která jsou známá právě svými významnými sbírkami těchto drobnomaleb. V Evropě je to především Victoria and Albert Museum, National Portrait Gallery a Wallace Collection v Londýně, Nationalmuseum ve Stockholmu, sbírka Tansey Foundation v Celle, Museo Maddama v Turíně a Muzeum Zamkowe w Pszczyně. Existují i významné soukromé sbírky se stálou prezentací miniatur, např. Museum Liaunig v Rakousku. Četné kvalitní dlouhodobě vystavené sbírky evropských miniatur vznikají v posledních desetiletích i mimo evropský kontinent, především ve Spojených státech. Přesto některá významná muzea, jako je pařížský Louvre nebo vídeňská Albertina, vystavují miniatury dnes již pouze krátkodobě na jednotlivých tematických výstavách.

Současné stálé expozice jsou vesměs komponovány jako kabinet s tlumeným světlem, zcela bez denního osvětlení. Moderní prosklené vitríny jsou opatřeny skly s blokadí UV záření. Osvětlení uvnitř vitrín je bodové, směřující k jednotlivým vystaveným předmětům. Tento způsob umožňuje dobrou čitelnost pro diváka i v hodnotách intenzity osvětlení okolo 30 luxů.¹² Některá muzea pak mají osvětlení vitrín aktivovaná pomocí fotobuňky

pouze v momentě, kdy se k vitríně přiblíží návštěvník (obr. 11). Méně nákladnou regulací světla ve vitrínách je jejich zakrytí neprůsvitným koženým potahem, který si návštěvník odhrne pouze při prohlídce miniatur a následně s ním opět vitrínu přikryje.¹³

K moderní prezentaci patří dnes samozřejmě využití možností moderní techniky. Jedná se o filmové dokumenty promítané na monitorech, seznamující s technologií, průzkumem nebo restaurováním. Pro studium těchto drobnomaleb je důležitá i možnost sledování jejich detailů. Kromě zvětšovacích lup, které bývají na těchto výstavách běžně k dispozici, je možné zkoumat vybrané miniatury na speciálních monitorech, kde je na dotykovém displeji možno malby prohlížet při různých hodnotách zvětšení. Teprve možnost prohlídky miniatur zblízka ukáže jejich opravdovou virtuozitu a výjimečnost

Obr. 9. Historické vitríny s vystavenými miniaturami. Foto: Fondazione Accorsi Ometto – Museo di Arti Decorative v Turíně.

¹² Viz www.tansey-miniatures.com.

¹³ DUFFY, Stephen a VOGTHERR, Christoph Martin. *Miniatures in The Wallace Collection*. London: Wallace Collection, 2010, s. 8, 13.

Obr. 10. Pohled do výstavního sálu. Výstava miniatur v Oblastním muzeu v Chomutově v roce 2022. Vlevo na panelech prezentace výzkumu. V pravé části velkoplošná fotografie zvětšeného rukopisu vybrané miniatury s kulatou vitrínou, ve které je tato miniatura uložena.

Obr. 11. Pohled do stálé expozice miniatur z Tansey Foundation v Bomann Museu v Celle.

Obr. 12. Ochrana miniatur před světlem pomocí koženého potahu ve Wallace Collection v Londýně.

Obr.13. Pohled do nedávno otevřeného kabinetu miniatur v National Portrait Gallery v Londýně. Napravo monitor s ukázkami malířské technologie

(obr. 12, 13). Malířské materiály související s malbou miniatur jsou pak prezentovány v samostatných vitrínách.

K současné prezentaci miniatur neslouží pouze jejich vystavování. Kromě klasických metod, jako je vydávání odborné oborové literatury, je stále častější prezentace na internetu. Sbírký muzeí lze prohlížet a studovat v jejich databázích.

Internetové stránky Tansey Foundation kromě celkové databáze sbírky nabízejí možnost jednotlivě pracovat s každou miniaturou, včetně studia rukopisu autora při jeho zvětšení. Dále zde nalezneme odborné články související s historií, technikou, průzkumem i restaurováním miniatur. Nadace vydává reprezentativní odbornou literaturu a pořádá každé dva roky výstavy věnované určitému období portrétní miniatury včetně doprovodných oborových seminářů.¹⁴

Vyhovující prezentace portrétních miniatur není vzhledem k malířské technice, kterou jsou provedeny, snadná. Současný způsob vystavení se snaží reflektovat maximální snahu o zajištění co nejdelší životnosti vystavených předmětů při

zachování možnosti dostačujícího osvětlení pro prohlídku a studium miniatur ze strany návštěvníka.

Seznam použité literatury

DUFFY, Stephen a VOGTHERR, Christoph Martin. *Miniatures in The Wallace Collection*. London: Wallace Collection, 2010.

HOLEŠOVSKÝ, Karel. *Portrétní miniatura, Historie, sběratelství a zručnost*. Praha: Mladá fronta, 1976.

KORKOW, Cory. *British portrait miniatures*. London: The Cleveland Museum of Art, 2013.

OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila a TRMALOVÁ, Olga. *Portrétní miniatury ve sbírkách Národního památkového ústavu územní památkové správy v Českých Budějovicích*. České Budějovice, 2022.

SRŠEŇ, Lubomír a TRMALOVÁ, Olga. *Malované portrétní miniatury*. Praha: Národní muzeum, 2005.

Elektronické odkazy

<http://www.tansey-miniatures.com>

¹⁴ Viz www.tansey-miniatures.com.